

Paulinove arcatovske bukve

Tone Košir*

DOI: <https://doi.org/10.62409/czn.289>
CC BY-SA 4.0

UDK – UDC: [094:615.89]:929Paulin J.
Potrjeno – Accepted: 25. 3. 2025 | Objavljeno – Published: 29. 10. 2025
1.04 Strokovni članek – 1.04 Professional article

Tone Košir: Paulinove arcatovske bukve. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 96=61(2025), 1–2, str. 193–220

Elko Borko, predsednik Medikohistorične sekcije Slovenskega zdravniškega društva, je avtorju prispevka 1. julija 2024 sporočil, da sta mu znanca pokazala izvod rokopisnih padarskih bukev. Tako smo dobili v razvid še eno slovensko rokopisno zdravilsko knjigo iz leta 1876, ki je doslej nismo poznali – gre za Paulinov prepis (1876) Lipičevih bukev (1810). V članku so prikazane nekatere posebnosti v zdravilstvu, ki na Slovenskem doslej niso bile znane, npr. ljudski zagovori in zdravilna zelišča. Andrejka Žula, dosedanja lastnica *Arcatovskih bukev* je Paulinov prepis podarila Univerzitetni knjižnici Maribor – knjiga je tudi digitalizirana.

Gljučne besede: Pavel Lipič, Janez Paulin, rokopisne padarske bukve, Arcatovske bukve, ljudsko zdravilstvo, zdravilna zelišča, zagovori.

Tone Košir: Paulin's old folks healing manuscript. Review for History and Ethnography, Maribor 96=61(2025), 1–2, pp. 193–220

On 1 July 2024, Elko Borko, President of the Medico-Historical Section within the Slovenian Medical Association, informed the author of this article that acquaintances had shown him a copy of a handwritten *padar* book (folk healing manuscript). In this way, another Slovenian manuscript healing book from 1876, previously unknown, has come to light – Paulin's transcription (1876) of Lipič's book (1810). In this article, the author presents some particularities of folk healing previously undocumented in Slovenia, such as incantations and medicinal herbs. Andrejka Žula, the former owner of the Paulinove arcatovske bukve (Paulin's old folks healing manu-

* prim. Tone Košir, dr. med., SI-4220 Škofja Loka; tone.kosir@gmail.com – Tone Košir, M.D., SI-4220 Škofja Loka; tone.kosir@gmail.com

script), donated Paulin's transcription to the University Library Maribor – the book has also been digitized.

Keywords: Pavel Lipič, Janez Paulin, handwritten *padar* books (folk healing manuscripts), Paulin's old folks healing manuscript, folk medicine, medicinal herbs, incantations.

UVOD

Na območju nekdanjega Loškega gospostva in okoli Rovt nad Logatcem je bilo doslej odkritih okoli 50 prepisov rokopisnih padarskih bukev, ki jih je leta 1810 napisal Pavle Lipič.¹ Njegovi predniki naj bi prišli iz Dalmacije v Ljubljano, ko je bil tam mestni fizik (zdravnik) Franc W. Lipič, ki se rodil na Slovaškem in sorodstvena povezava med njima ni bila dokazana.² Očitno so Lipičeve rokopisne bukve našle pot do zdravilcev in prepisovalcev. Večina je že na začetku prepisa omenjala Lipiča kot prvega, ki je bukve napisal. Prvi znani prepis je nastal leta 1820 v Gorenji vasi v Poljanski dolini,³ nato pa so mu po letu 1830 sledili številni drugi, med njimi tudi zelo kakovosten prepis, ki ga je neznanez pripravil za loškega zdravilca Antona Košenino. Mogoče je prav ta neznani prepisovalec – ali pa Košenina sam – poskrbel, da so prepisane Lipičeve bukve prišel v roke še drugim zdravilcem, ljudje pa so jih prepisovali vse do konca 19. stoletja.

Ko sem bil zdravnik v Škofji Loki, sem leta 1971 pri prebiranju Loških razgledov (LR) naletel na krajše poročilo Franceta Planine o nekaterih zanimivostih iz Pirčevih rokopisnih padarskih bukev.⁴ V naslednjih letih je Milan Dolenc (pozneje habilitiran prof. dr. Milan Dolenc na Veterinarski fakulteti v Ljubljani),⁵ raziskovalec rokopisnih padarskih bukev, v LR objavil tri strokovne prispevke o padarskih bukvah.⁶ Kustosinja Loškega muzeja Meta Sterle je dobro desetletje pozneje med raziskovanjem ljudskega zdravilstva na Loškem predstavila zdravilce in najdene rokopisne padarske bukve.⁷ Dolenc in Sterle

¹ Pavle Lipič (*1768, Ljubljana – †1810, Bodovlje pri Škofji Loki) prim. Dolenc: Ljudske medicinske knjige; Dolenc: Okolica Škofje Loke; Košir: Rokopisne padarske bukve.

² Zupanič Slavec, Ljubljanski mestni zdravnik. 2003, str. 506–524.

³ Dolenc, Ljudske medicinske knjige iz okolice Škofje Loke. LR, 1973, str. 75–76.

⁴ Planina, Iz stare zdravniške knjige. LR, 1971, str. 255–257.

⁵ Milan Dolenc (*1907, Buzet – †1993, Ljubljana) je bil po poklicu veterinar; leta 1966 je doktoriral na veterinarski fakulteti v Zagrebu, od leta 1968 pa je bil profesor na Biotehniški fakulteti v Ljubljani.

⁶ Dolenc, Ljudske medicinske knjige iz okolice Škofje Loke. LR, 1973, str. 69–80. Okolica Škofje Loke – pomembno središče ljudskih medicinskih bukev, 1975, str. 123–133. Nove ljudskomedicinske bukve z Gorenjske in Notranjske. LR, 1978, str. 140–148.

⁷ Sterle: LR, 1990, str. 87–122.

nista poznala Janeza Paulina in njegovega prepisa padarskih bukev. Leta 2012 mi je gospod Anton Bogataj prinesel dotlej še nepoznane rokopisne padarske bukve, ki jih je prepisal Andrej Morè z Dobračeve pri Žireh. Bogataj je nanje naletel pri pripravi gradiva za pisanje *Pilovške kronike*, knjige o njegovih prednikih in vaščanih v Podgori v Poljanski dolini. Pripravljati sem začel članek za objavo v LR in nadaljeval raziskovanje padarskih bukev. V ZAL, Enoti v Škofji Loki in v knjižnici Loškega muzeja sem dobil podatke še o štirih rokopisnih bukvah, za katere je bilo znano, kje se nahajajo – raziskoval sem sedem let in zadnji prispevek sem objavil leta 2019. Paulinove bukve so sedme po vrsti, ki me sedaj zaposlujejo.

Živel sem na kmetiji pri stari materi in dveh tetah v Suhem Dolu na južnem robu Poljanske doline in tam sem spoznaval drevesa in rastline, med njimi tudi tiste, ki so jih ljudje uporabljali za (samo)zdravljenje v domačem okolju. V sobi, kjer smo spali, je dišalo po lipovem in bezgovem cvetju, na polici je bila *flaška* z arniko v *šnopcu*, zraven po druga, z *brinovm cvetom* (prvo žganje, ki je priteklo iz kotla pri kuhanju brinovca). Na žeblju pri vratih so visele steklene kroglice, bile so samo tri, nabrane na *špagi*; povedali so mi, da jih močijo v vodo, s katero zdravijo bolne oči. Stara mati Barba, ki so zmeraj jamrali zaradi bolečin v zatilju, so si zvečer pred spanjem masirali boleč vrat s kafro, da je prav prijetno zadišalo po spalnici. Če sem zbolel, so tudi mene (po)zdravili z domačimi zdravilnimi pripomočki. Ko sem imel ječmenček na spodnji očesni vek, so mi mati pokazali, kako se ga zagovori. Posedli so me predse na mizo, saj sem bil še otrok. Z eno roko so pred mojo glavo zamahnili po zraku kot bi želi, in dejali: »Ječmen *žajnem*,« meni pa ukazali, da ji odgovorim: »Baba lažeš!« To sva še dvakrat ponovila, nakar mi je dejala, da bo *zdej dobar*. Toda teta Jehana, ki zagovarjanju ni verjela, pa mi je vnetje pozdravila s spiranjem z mlačnim kamiličnim čajem. Ko sem se ranil, mi je rano polila z *arnkom* v *šnopcu* in me obvezala. Če me je bolel trebuh, mi je dala poduhat brinov cvet. Ko me je bolel zob, je ena od tet prinesla posušen cvet zobnika, brat Matevž, ki je služil za pastirja oziroma hlapca, je prinesel pilo, ki so jo segreli nad ognjem. Teta je prižgala svečo in na pilo nakapala voska ter nanj natresla zdrobljen zobnik. Cvrčalo je in se kadilo, jaz pa sem moral čisto pri miru držati odprta usta nad pilo, da se je kadilo v boleči zob – pozabil sem, ali so bolečine popustile, če sploh.

Domače arcnije in zdravilne postopke so uporabili tudi pri živalih. Ko je katera od kur zbolela, ji je teta Mica s šivanko *odrla piko z jezika*, kar je menda pomagalo. Ko sem dorasel za pastirja – pasel sem samo ovce – sem videl, kako hecno se obnaša ovca, za katero so dejali, da je *žabčna*. Brat Matevž je v leskovem grmu odrezal enoletno šibo, teta Mici pa se je oborožila z *nožičko* in krajšo *špag*o. Prignal sem ovce v bližino doma. Ujeli smo bolno ovco in teta ji je prevezala čisto pri glavi eno od ušes ter z *nožičko* zarezala v uho, da

je zakrvavelo. Moja naloga je bila, da sem nekaj časa z leskovko švrkal po zarezanem ušesu, saj bi se krvavitev sicer prehitro ustavila. Menda je bil poseg koristen.

V začetku šolskih počitnic sem med pašo nabiral *pilpoh* na lubju jelk. Kako se to dela, mi je prvič pokazal brat Matevž. Doma so mi dali oprano stekleničko od kakšnih zdravil in *nožičko*. Na lubju sem poiskal mehurček, na katerega sem pritisnil s konico nožičkega rezila in ko je mehurček počil, je na konici ostala kapljica bistre smole, ki sem jo oddrgnil v stekleničko. V dobri uri sem nabral nekaj smole, s katero smo potem zdravili sveže rane.

Na ograjenem vrtičku ob hiši je rasel visoki luštrek, zraven so bile kamilice, janež, pehtran, ajbiš, česen in verjetno še kaj. V domačem ustnem izročilu je ohranjena pripoved, kako je hodil od hiše do hiše krošnjar, ki je prodajal posušena zdravilna zelišča. V spominu mi je tudi ostalo, kako smo se pastirji prepirali o imenih rastlin, saj je bilo več takih, ki so jih že pri sosеду imenovali drugače kot pri nas – ni čudno, da imajo nekatera zelišča celo 30 različnih ljudskih imen.⁸

O PREPISOVALCU/PISCU JANEZU PAULINU⁹ IN NJEGOVI DRUŽINI

Na četrti strani rokopisnih bukev se je pisec podpisal v gotici. Podpis je značilno okrašen, a slabše berljiv. Od zgoraj navzdol odtrgani prvi notranji list manjka, zato ne vem, če je tu napisal običajno sporočilo za uporabnike, da so [...] *last[n]ina*, na kar sem pri nekaterih prepisih padarskih bukev že naletel. Za identifikacijo prepisovalca je pomembnejši zapis na 255. strani (paginacija 204): *To je pisano u Letu 1876. Janez Paulin u Podlesc.*¹⁰ Po ugotovitvah iz drugih prepisov sklepam, da je Paulin besedilo prepisal zase in ne za nekoga drugega, kar pomeni, da se je ukvarjal tudi z zdravilstvom, pa četudi samo v najožjem družinskem krogu. Meta Sterle ga med žirovskimi padarji ne omenja, pozna pa Polonkarja Luka Kavčiča iz Račeve, ki je zdravil ljudi in domače živali, predvsem pa je boleznim zagovarjal. Ko je nastal Paulinov prepis, je bil Polonkar Luka star šele 12 let in na nastanek prepisa ni mogel vplivati,¹¹ imel naj bi tudi padarske bukve, ki pa jih je po njegovi smrti njegova žena vrgla v peč.¹²

⁸ Glej Willfort, 1971.

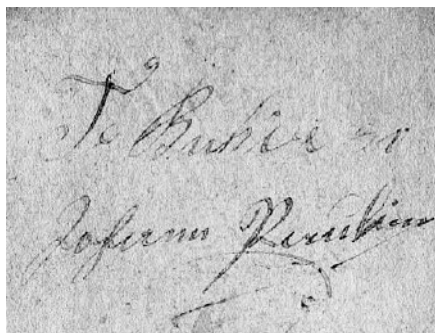
⁹ Pisec je svoj priimek dosledno zapisoval kot *Paulin* (nikoli *Pavlin*) in po njem tak zapis uporabljam tudi jaz.

¹⁰ Podlesc je del doline iz Žirov proti Račevskemu jezeru, kjer je stala domačija pri Jernačevcu (vulgo); hiša je imela št. 15, spadala pa je v župnijo Vrh sv. Treh kraljev.

¹¹ Sterle, LR, 1990, str. 94.

¹² Jereb, splet, e-pisma s pripetki v dneh od 3. do 6. dec. 2024.

Fotografije Janeza Paulina nisem uspel najti; verjetno je njegove osebne dokumente leta 1926 uničila povodenj, ki je podrla njihovo hišo.

Slika 1: Podpis Johana Paulina na tretji notranji strani buke.

Janez Jereb iz Žirov mi je posredoval tudi rodoslovne podatke o družini Janeza Paulina. Njegova starša sta bila Jernej Pavlin (1808–1880) in Marija Grošelj (1821–1891), ki sta se poročila leta 1841. Po očetu Jerneju (Jernàče) je dobila domačija hišno ime *pri Jernačevcu* (vulgo). Njun sin Janez (15. 8. 1850–17. 2. 1920) je ostal na domu; leta 1881 se je poročil z Uršulo Trček, Abrahtovo iz Račeve 5. Rodilo se jima je devet otrok, sedem jih je odraslo. 22. 1. 1899 se je rodila hči Pavla, ki se je leta 1923 omožila s Pavlom Jesenovcem.¹³ Iz istega vira sem tudi zvedel, da je uničujoča povodenj leta 1926 odnesla tudi Jernačevčevo hišo v Račevi. Sklepam, da je zdravilsko knjigo že pred tem, verjetno po očetovi smrti, dobila hči Pavla Pavlin, por. Jesenovec, in jo tako ohranila pred ujmo.

Janez Paulin je bil doma v skromni kajži. Ali je obiskoval ljudsko šolo v domačem okolju, saj je bilo na Vrh, kjer je šola tudi bila, težko priti, še posebej v zimskem času? Je po domači šoli obiskoval še katero od šol izven Žirov? Mogoče se je naučil pisanja med služenjem vojaškega roka. Paulin se je pri 31. letih oženil z (verjetno) bogato nevesto: bila je doma pri Abrahtu v Račevi 5, kjer so imeli kmetijo z dvema hišama in tremi hlevi.¹⁴ V tistem času so na kmetih še zelo pazili, kdo se bo poročil s kom in status ženina je bil pri tem zelo pomemben – verjetno pa je obstajal tehten razlog, da se je Paulin lahko poročil z bogatejšo nevesto. Podatkov o tem, kako je živel pred poroko, nisem odkril. Jernačevčevi so bolj kot na Žirovsko usmerjeni na smreško-vrhnjsko stran in mogoče je tam ohranjenih več podatkov.¹⁵ Mogoče se je mladi Paulin (samo)izobraževal v vrhnjskem okolju. Ni izključeno, da bi – kot *brihten*

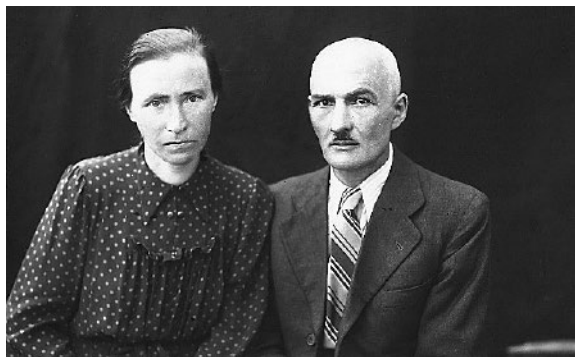
¹³ Jereb, splet, e-pisma s pripetki v dneh od 3. do 6. dec. 2024.

¹⁴ Leben Seljak, Petra in Demšar, Alojz, *Knjiga hiš na Žirovskem*. 2010, str. 134.

¹⁵ Jereb, splet, e-pismo 17. dec. 2024.

fant, ki je verjetno že znal ne samo brati ampak tudi pisati –, pri služenju v avstroogrski vojski napredoval in se pri tem izobraževal. Žal pa o njegovem morebitnem šolanju ne vemo ničesar.

Za ohranitev rokopisnih bukev in posredno tudi, da so bukve prišle iz Žirov do Maribora, je pomembna hči Pavla, ki se je omožila s Pavlom Jesenovcem. Ženin je bil sin Pavla in Ivane, roj. Oblak; rodil se je 18. 1. 1893 v Smrečju 17, vulgo pri Lovračku, v župniji Šentjošt nad Horjulom. Domačija leži slabe tri kilometre JV od Račevskega jezera, v bližini Podlipa v občini Vrhnika.¹⁶ Bil je izučen tapetnik, sedlar. Leta 1923 se je oženil s Pavlo Pavlin, Jernačevčevo iz Račeve 5 in že pred letom 1930 odprl svojo delavnico na Dobračevi pri Žireh.¹⁷ Te podatke sem zapisal natančneje zato, ker kažejo pot, po kateri je zdravilska knjižnica prišla v Maribor.

Slika 2: Pavel in Pavla Jesenovec okoli druge svetovne vojne.

Pavel Jesenovec in njegova žena Pavla sta imela več otrok: vsi so bili rojeni na Dobračevi 3 (kasneje Dobračeva 81), kjer je družina živela in je oče imel delavnico. Pavle je tudi po drugi svetovni vojni nadaljeval z obrtjo do leta 1956, ko jo je odjavil. Umrli je 17. 8. 1961 in je pokopan na Dobračevi. Mati Pavla je ostala na Dobračevi pri sinu, kjer je umrla 30. 6. 1977. Hči Pavla je bila rojena leta 1924. Po poklicu je bila knjigovodkinja. Po vojni je bila z dekretom prestavljena na Ptuj, kjer je, poročena Pen, rodila hčer Andrejko. Pavla Pen je od očeta Pavla Jesenovca dobila rokopisne padarske bukve, od nje pa hči Andrejka, poročena Žula, ki je prepisovalčeva pravnučinja in živi v Mariboru. Tako so padarske bukve prišle z žirovskega konca na Štajersko. Andrejka Žula je knjigo poklonila Univerzitetni knjižnici Maribor, kjer so jo tudi digitalizirali.¹⁸

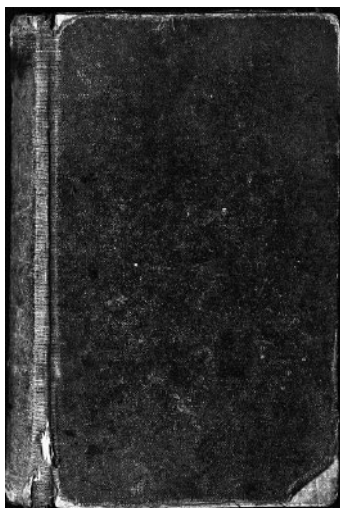
¹⁶ Košir, Demšar in Leben Seljak, *Dediščina župnije Šentjošt*, Šentjošt 2013, str. 462.

¹⁷ Alfonz Zajec, *Seznam obrtnikov na Žirovskem*, rokopis.

¹⁸ Andrejka Žula, splet, e-pismo 20. 11. 2024 in tel. pogovor 21. 11. 2024.

NEKATERE POSEBNOSTI PAULINOVEGA PREPISA

Knjižica je ena manjših znanih prepisov Lipičevih bukev. Visoka je 16,7 cm, široka 10,5 cm, debelina s platnicami vred pa meri le 2,1 cm. Razen dveh pretrganih nepaginiranih strani na začetku in 192/193 strani je knjižica sorazmerno dobro ohranjena. Na njej ni »odtisov« umazanih rok ali sledov mišjih zobcev, kar kaže, da so lastnik oz. uporabniki zanjo dobro skrbeli. Pretrgana dva lista sta verjetno delo zvedavih otrok. Knjiga ni bila prevezana ali obrezana, saj na vrhu zapisana paginacija teče po vrstnem redu, in je popravljana le v opisu zdravilnih rož, kjer se je prepisovalec očitno zmotil in napako sam popravil. Pisava je gajica, kar ustreza letnici nastanka prepisa. Knjižica je bila napisana v kratkem obdobju, verjetno v zimskem času, ko je bilo na kmetih več časa za pisanje.

Slika 3: Sprednja platnica Paulinovih bukev.

Pisalo, s katerim je besedilo napisano, je bilo solidno, tinta pa ustrezna, saj v knjigi ni pack, ima pa tudi zelo malo popravkov. V celoti jo je napisala ista roka, saj v njej ni nobenih kasnejših pripisov ali drugih dodatkov. Predloga je bila napisana v narečju, ali pa gre za narečje prepisovalca – v bukvah je več narečnih besed, ki kažejo na značilno žirovsko akanje. Nisem odkril sledov, da bi bila predloga napisana v bohoričici, ki bi jo bilo treba sproti predelati v gajico, prav tako pa nisem našel dokazov, da bi bilo besedilo zapisano po nareku: Paulin piše *taužentroža* in ne *1000 roža* ipd. Pisec ni natančno obvladoval normativne podobe slovenskega knjižnega jezika, saj npr. piše večino samostalnikov z veliko začetnico po vzoru nemškega jezika, glas *j* pa zapisuje z *i*. Gre za lep zapis gajških črk: nekatere zapisane vélike črke, ki so izpeljane

iz gotiških (posebej izstopata veliki pisani črki *M* in *G*), velika pisana črka *C* pa je dosledno napisana z zaključno kljukico na zgornjem delu loka; tudi mali pisani *d* je značilen za prehodno obdobje iz bohoričice v gajico, in sicer z odločnim zamahom s peresom v levo čez sosednje že napisane črke. Presenečajo tudi v gotici lepo izpisana imena nekaterih rož (nemška različica imena) in nekatera priporočila, ki so ostala neprevedena. Glede na zahtevno vsebino je možno, da jih ni prevedel že pisec predloge. Prepisovalec se je verjetno učil nemškega jezika in je obvladal gotico – mogoče bomo vendar odkrili podatke o šolanju Janeza Paulina, čeprav sem neuspešno pregledal *Status animarum* (popis duš v župniji) in župnijsko kroniko.

Verjetno je Paulin prepisoval iz ene od padarskih bukev, ki jih je imel za predlogo. Nabavil je vezano knjižico s praznimi listi in vanjo je začel prepisovati. Za uvod in kazalo je pustil osem praznih in neoštevilčenih listov, paginacija pa se začne s poglavjem *Perve bukve*.

PREDLOGA PAULINOVEGA PREPISA

Za izdelavo prepisa je pomembna tehnična kakovost predloge, iz katere se je prepisovalo. Največ prepisov Lipičevih padarskih bukev je bilo na ozemlju nekdanjega Loškega gospostva iz okolice Škofje Loke. Milan Dolenc je našel največ prepisov okoli Rovt in Zaplane: »Lahko ugotovimo, da imajo tiste bukve, ki so imele za predlogo Lipičev rokopis, določeno strokovno podlago, medtem ko je bilo področje med Zaplano in Rovtami središče raznih zagovorov in vraž.«¹⁹ Predloga, iz katere je prepisoval Paulin, izvira iz tega območja. Predstavljam si pot do prepisa približno takole: Pavle Lipič iz Bodovelj pri Škofji Loki, Anton Košenina iz Puštala pri Škofji Loki, Lovre Humovc in Peter Šinkovec iz Rovt (leta 1850), Johan Dolenz iz Zaplane pri Rovtah. Po vsej verjetnosti je bil – tudi pozneje – narejen še kakšen prepis, ki ga je potem dobil v roke Janez Paulin. Na prvi notranji strani besedila omenja Petra Omana, ki je prepisal Lipičeve bukve leta 1828. Opisal sem jih kot *Rohotnikove padarske bukve*.²⁰ Prepisovalca Petra Omana omenja tudi pisec *Dobračevskih padarskih bukev*, Andrej Morè,²¹ zato sem primerjal oba prepisa, Paulinovega in Morétovega. Pomembno je, da je bil Paulinov prepis nastal 11 let pred Morétovimi bukvami. Glede na bližino Račeve in Dobračeve je možno, da je Morè bodisi prepisal Paulinov prepis ali pa sta imela oba isto predlogo, saj sta si obe knjižici zelo podobni po dimenzijah, obliki, strukturi in vsebini. Veliko

¹⁹ Dolenc, Nove ljudskomedicinske bukve z Gorenjske in Notranjske. *LR*, 1978, str. 146.

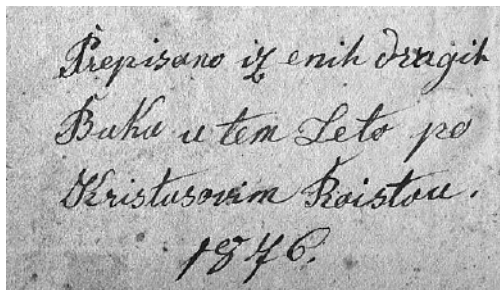
²⁰ Košir, Rohotnikove padarske bukve. *LR*, 2014, str. 127.

²¹ Košir, Dobračevske padarske bukve. *LR*, 2013, str. 143–160.

nasvetov je popolnoma enakih v obeh knjižicah. Paulin in Morè imata naslov *Prve bukke* napisan dvakrat. Paulinove bukke imajo 276 popisanih strani, od teh je 20 prepisal iz drugih bukev. Pri Morétu je vseh popisanih strani 268. Razlika (10 strani) je posledica prepisovanja oz. velikosti črk.

Pri iskanju bukev, ki naj bi bile predloga Paulinu in Morétu, sem našel t. i. *Blažičkove bukke*, ki so pisane v bohoričici, imajo 204 paginirane strani in so nastale vsaj 15 let pred Paulinovim prepisom. Opozarjam na popolnoma enako besedilo zaključka Blažičkovih in Paulinovih.²²

Več nasvetov za zdravljenje živali in zagovorov je Paulin prepisal iz nekih drugih bukev, kar bralcu sporoča na 225. strani prepisa, ki je tudi zadnja stran obravnavanih bukev. Lahko bi uporabil bukke, ki jih sredi 19. stoletja napisala Helena Nagode ali Johan Dolenz iz Zaplane.²³

Slika 4: Iz druge predloge je Paulin prepisoval isto leto kot iz prve.

ZGRADBA PAULINOVIH BUKEV

Paulin je po vzoru drugih piscev posamezna poglavja imenoval bukke. **Prve bukke** se začnejo na 17. strani in pisec tu začne s paginacijo. Razdeli jih na več *štukov*, tj. podpoglavij. Po zgledu drugih prepisovalcev je v bukke vključil poleg opisa vode oz. seča tudi težave in bolezni žensk; tako je napisal 35 strani bukev. Sledi novo poglavje **I. Bukke** s samostojno paginacijo, ki se začne s stranjo 1. Opis in ovrednotenje tipanja žile je na štirih straneh, nato pa paginacija teče neprekinjeno. Na peti strani sledijo **II. Bukke**, v katerih na 68 straneh opiše vse *Arcnije od vseh reči*. V **III. Bukvah** opisuje devet vrst dreves; za vsako je dal mednaslov *Cap[itulum]*, ki mu sledi slovensko in v gotici napisano nemško ime opisovanega drevesa oziroma grma. Poglavje je zapisano na straneh od 74 do 86. Sledijo za zdravilca zelo pomembne in najboljšeje

²² Košir, *Blažičkove rokopisne padarske bukke*. *Žirovski občasnik*, 2018, str. 89–96.

²³ Dolenc, *Okolica Škofje Loke – pomembno središče ljudskih medicinskih bukev*. *LR*, 1975, str. 125 in 131; *Nove ljudskomedicinske bukke z Gorenjske in Notranjske*, 1978, str. 147.

IV. *Bukve*, v kateri opisuje rože in njihove uporabne dele. Vsako zdravilno zelišče ima oštevilčen *cap[itulum]* in poimenovanje v domačem ter nemškem jeziku. Opisal je 58 zelišč, eno več kot pozneje Morè. Paulin se je na koncu tega poglavja (str. 178) še enkrat podpisal.

Sledi poglavje, ki ni naslovljeno kot predhodna, ampak dodaja *Še nekai potrebnih reči...*, ki jih je napisal na šestnajstih straneh. V tem delu knjige je poškodovana 193. stran. Na naslednjih osmih straneh so *Regelca*, *Vorenga za bolnika*, navodila pa so podobna kot pri Morètovih Dobračevskih bukvah. Od tu naprej je Paulin oštevilčil vse nasvete, ki jih je zapisal na osmih straneh, npr. zdravljenje živali, naštevane nesrečnih dni v posameznih mesecih v letu, zagovori.

O VSEBINI

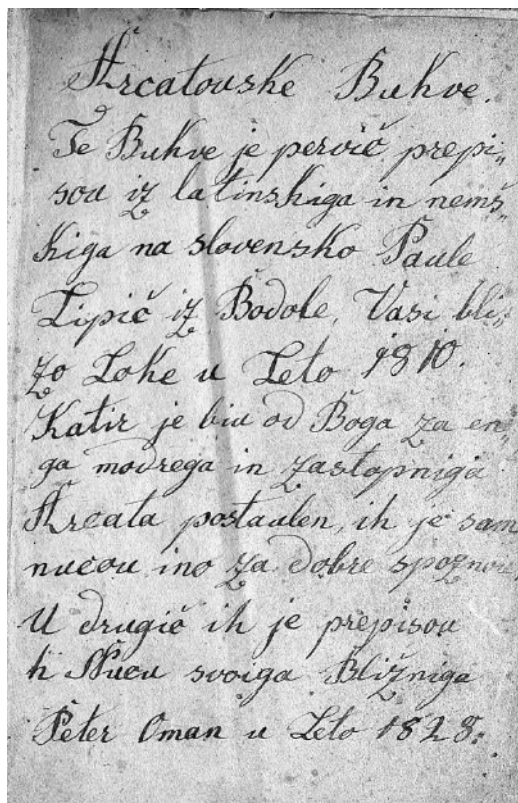
Naslov *Arcatovske bukve* kaže na poimenovanje ranocelnikov oz. padarjev: 'zdravnik', nemško 'der Arzt'. Tako so jim imenovali ljudje oz. so se zdravilci sami poimenovali, medtem ko so bili šolani zdravniki 'dohtarji', uradno 'doktorji medicine', vendar jih je bilo malo in so večinoma delali le v večjih mestih – v 19. stoletju npr. na Žirovskem le v Idriji ali v Škofji Loki.

Naslovu sledi zapis, da je arcatovske bukve prvič napisal oziroma prepisal »iz latinskiga in nemškiga na slovensko Paule Lipič, iz Bodole, vasi blizu Loke u Leto 1810«. Paulin je informacijo o latinskem jeziku verjetno prepisal iz predloge, saj so drugi prepisovalci omenjali le nemški in francoski jezik. Bodole so Bodovlje, tj. prva vas na desnem bregu Poljanske Sore iz Škofje Loke proti Žirem, kjer je na št. 3 gospodaril Pavle Lipič. Prepisano besedilo je močno skrajšano. Paulin ni nadomeščal že zastarelih germanizmov s slovenskimi ali nemškimi novotvorjenkami, prav tako pa je še uporabljal črkopis (posamezne znake za črke), ki ga v ljudskih šolah v času, ko je prepis nastal, niso več učili in uporabljali.

Druga stran v bukvah bi bila prazna, če se ne bi nanjo podpisal Paulin. Podpis je zaključil z okrasno vijugo, ki je bila značilna za tisti čas, veliki črki T in B ter gotiške črke pa so enake kot v besedilu. Drugi list je blizu sredine odtrgan, zato vrstice niso napisane do konca. Kljub temu sem na torzu prebral, da je bil na tretji strani napisan *Register*, tj. začetek stvarnega, predmetnega kazala, ki je zdravilcu oziroma uporabniku knjižnice omogočal preprostejši in hitrejši dostop do »diagnoze«. Tako kazalo so v rokopisnih padarskih bukvah poznali že na začetku druge polovice 19. stoletja.

Na nepaginirani šesti strani se začne vsebinsko kazalo, tudi imenovano *Register*. Paulin je začel z drugič napisanim naslovom *I. Bukve*, ki imajo podnaslov *Na žili poznat Bolezen enga Človeka po Dohtarsku*, kar je napisano na

novi 1. strani. Zdravilna zelišča je v kazalu pisal v dveh stolpcih, vse drugo pa v enem. Ne vem, ali je to bil njegov »izum« ali je le prepisal iz predloge. Zdi pa se, da je za kazalo načrtoval premalo prostora.

Slika 5: Prva notranja stran bukev.

V *Pervih Bukvah*, ki so oštevilčene posebej, najprej opiše vodo, scajne, urin. Začne z načelnim stališčem, da je na vodi [s]poznati bolezen največja »/k/unšt na Zemlji, per tem se nuca ena čista Glava, ena siuna Modrost, useh 7 Darou Sv. Duha«. Zapis sledi tedanjemu laičnemu znanju o zgradbi sečil in nastanku urina v telesu. Uporabno je stališče: »Ta pervo je potrebno Bolezen poznati, poprej ni mogoče arcnovati, narbolji zadet Bolezen na Vod enga Človeka.« Prvo poglavje, *Štuk*, je razdeli na šest *Taluou*: 1. kaj je voda, 2. kako jo je treba loviti, 3. pregledovanje, 4. barva, 5. reči, ki se v vodi znajdejo in 6. ovrednotenje ugotovitev (*Kako more Voda sodit*). Nasveti so napisani kratko in jedrnato, pregledno po oštevilčenih točkah. Pri opisu barve vode napiše kar 17 možnosti, na kar vpliva starost bolnika, zdravje ali bolezen. V vodi se lahko najde celo šestnajst reči. Pri vsaki opiše izgled in pomen. Med njimi so nekatere vprašljive vrednosti, kot na primer: »/B/led in čist cirkel (tj. obroček)

pomen de glava boli na levim plat od flusa (tj. tekočine). Ali: »Kader Prah gre gor in dol glih kat Sonce skuz Šprainje seje, pomen de je ena ženska 2 al 3 Mesce noseča.«

Posebno pozornost nameni ženski vodi, tudi dekliški. Nadaljuje s svojim in času primernim opisom sestave in delovanja rodil. Pri tem je verjetno bila že predloga, iz katere je prepisoval, zelo podrobna. Zanimivo je opisano pojavljanje menstruacije glede na starost ženske. Pojasnil je, da nastopi menstruacija (*ta Cait*) pri štirinajst do dvajset let starih ženskah okoli mlaja, od dvajsetega do tridesetega leta okoli prvega krajca, od tridesetega do štiridesetega leta okoli polne lune, od štiridesetega do petdesetega leta pa okoli zadnjega krajca. Nadaljuje z motnjami menstruacije in zdravljenjem. Mlade ženske straši z belim tokom (*ta belo*), »ktere imaje mehka in žlahtna kri, njuh Možje pa Vinu pijejo«. Na 32. strani je žgečkljiv nasvet dekletom, ki dobijo *ta belo* od prevelikega poželenja na posvetne reči. Poznam ga že iz Pirčevih padarskih bukev, ki so najmanj dvajset let starejše od Paulinovih. Zanimivo je, da je Paulin najbolj kočljivi del nasveta zapisal v gotici, zadnja beseda pa je pri njem sploh nerazumljiva – v Pirčevih padarskih bukvah je nasvet v slovenščini: »[...] na ta visha ket deb moskh s teboi shpilu.«²⁴

Z novo paginacijo je Paulin na prvi strani začel z opisom *I. Bukve*, kot je pozneje naredil tudi Morè. Na štirih straneh je opisal tipanje pulza in iz tega »[s]poznat Bolezen enga Človeka, po Dohtarsko«. Zanimiv je nasvet zdravilcu, naj pristopi k tipanju pulza pozorno, ne prehitro, s toplo roko. Če prešteje 40 utripov srca (*žlakov*), bo to dovolj za presojo bolezni. Pri tem loči šest različnih tipov pulza, iz njih pa izpeljuje prav toliko narav in stanj bolnika. Počasen pulz imenuje *kasen*, saj udarec za prejšnjim kasni. I. Bukve pa nato zanimivo zaključí: »Kar en Arcat nuca in more (mora) imeti, bo zanaprei zamerkanu in popisano.«

II. Bukve imajo naslov *Za use Arcnije od useh reči naideš zamerkanu*. Nasvete zapiše na kratko, in sicer po točkah in podtočkah. Pri kombiniranju rimskih in arabskih števil se nekoliko zmede, kar ni čudno, saj jih je samo pri glavi na desetine; z njimi je napolnil 19 strani, zapis pa je zaradi številčenja z arabskimi in rimskimi števili vsaj do neke mere pregleden. Mislim, da Paulin strokovnih izrazov ni razumel. Prepisal jih je, kot jih je našel v predlogi, npr. na 6. strani *Ražem med*. Primerjave z drugimi prepisi so pokazale, da gre za rožni, cvetlični med; *zatiacam* na strani 6 je v nekaterih drugih prepisih *zatiljem* (v zatilju).

²⁴ Košir, Pirčeve padarske bukve. *LR*, 2015, str. 201.

Paulin pozna šest bolezní očes: ošpice (pike) na očeh, prisad (vnetje), kalne oči, mrena na očeh (verjetno siva mrena), stalna solzavost in krmežljivost (gnoj v očeh). Za zdravljenje našteje 13 vrst zdravil, med njimi tudi golobovo kri, s katero zdravi mreno.

Pri nasvetih za zdravljenje težav z ušesi našteje šest možnosti: *Kader ušesa bole al von teče* (šest nasvetov), *Kader prou ne sliš* (štiri nasvete), *Kader se u ušesih gnoji* (tri nasvete), *Kader kai u Ušesa zleze* (tri nasvete), *Kader se Bula ravna* (dela) *za Ušesam* (dva nasveta) in *Kader po ušesih piska in zvoni* (pet nasvetov). Loči, če iz sluhovoda teče gnoj, kar kaže na vnetje srednjega ušesa, ali če se gnoji v sluhovodu. Znanje se je prepisovalo iz ene v drugo zdravilsko knjigo, verjetno pa zdravilci tega niso mogli razlikovati.

Pri nosu pozna samo dve težavi, in sicer če »kaj u nosu raste« in krvavitev iz nosa. Pri prvi težavi gre očitno za nosni polip, saj »rase kot en Meso in zlo smerdi«. Svetuje, da ga je potrebno odstraniti: »/P/rim z Klešam, en malo von potegni, odrež z Britvijo.«

Zapisane bolezni v ustih so številnejše. Če se »mehirji u ustih ali žnabli pokaje«, priporoča za zdravljenje tri vrste pripravkov, v katerih so olje, svinec ali srebrov sijajnik. Zapiše, da je bolezen na jeziku »kunštnu scelt« in za to priporoča tri pripravke. Za »Mutfer in use take reči, ka se na Čelust raunaje (delajo) in gnoje«, priporoča štiri zdravilne pripravke. Bolezen je Dolenc prepoznal tudi pri govedu, kjer gre za gnojenje čeljusti.²⁵ Pri zobeh loči bolečine »od toplote, od mraza in kar tako«. Za vse priporoča šest pripravkov. Posebej zanimivo je puljenje zoba brez klešč: »/u/zem u Opotek Armoniaka (?), stouc zobnikouga Perje, zmeišai use ukop, ožmi žonft, iz tem premaž zob, pade von berš (brž) brez Bolečine.« Gre za navodilo, ki so ga nekritično prepisovali iz starejših bukev, nihče pa ni preizkusil, ali in kako deluje.

Golšavost je opisana kot *Kronf*.²⁶ Eno od treh priporočil za zdravljenje prepisuje sol in morsko gobo.

Sledi več priporočil za ravnanje pri pljuvanju krvi, črnih zobeh, žeji, zadahu iz ust, težavah pri požiranju in »teški sapi al Nahuhi«.

Pri boleznih pljuč so bili zdravilci precej nemočni. Poznali so tudi »narhuiš Jetka katera suši«, torej sušico. Skupaj z jetiko je Paulin zapisal 12 priporočenih pripravkov. Večina jih je za »noter jemanje« (uživanje). Med priporočenimi zelišči je bila »panaceja« (jeticnik), tj. zdravilo za vse bolezni. Paulin navaja tudi zanimivo zdravilo za pljuča: »Rake kuhaj in tista voda ali župa gorka pi.« Zelišča, ki jih priporoča Paulin, sem primerjal z novjšimi priporočili

²⁵ Dolenc, Nove ljudskomedicinske bukve z Gorenjske in Notranjske. LR, 1978, str. 144.

²⁶ Na območju med Vrhniko, Horjulom, Žirmi in Smrečjem je bila golšavost dokaj pogosta, endemična.

za uporabo zdravilnih zelišč, npr.: Aron[gewaechse] so kačniki, prav tako vrednik(i), ki so jih poznali v zdravilstvu že več stoletij in se še vedno priporočajo.²⁷ V Paulinovem prepisu se večkrat omenja *Ured*, ki je bila neke vrste »diagnoza« za različne bolezni – za zdravljenje je priporočenih več receptov, vedno pa je med sestavinami zdravila »urednik« ali »urednak«, ki ima tudi pri Willfortu vrsto sinonimov, npr.: *Prstnik*, *Petoprstnik*, verjetno tudi *Petenka* (iz latinskega *Potentilla*), po domače 'srčna moč', s katero je Paulin zdravil skoraj vse bolezni v prsih in prebavilih, predvsem pa je z njo odpravljal star kašelj in ustavljal krvavitev iz ran.²⁸

Za »Lušt za jesti« in želodčne težave priporoča pelinovo tinkturo: »/Z/a klainje (tj. kolika), Bodlaje (tj. zbadanje), če Trebuh boli, je ni bolši Arcnije za Želodec.« Za drugo tinkturo za želodčne težave, za katero »se use u Štacun dobi«, pa ob navodilu za pripravo zapiše, da je za »use Bolezni dobra, samo za noseče žene in je[t]ične ni zdravo nucat je cel škodljivo tud smert ka bi [jo] zlo nuco.« Za jetra zdraviti je napisanih 11 pripravkov, za *Mišerbast* (zlatenica) zdraviti pa deset (strani 33 do 37). Zdravilci verjetno še niso znali povezati bolezni jeter in žolčnika z zlatenico, morebiti so pa to že slutili, saj za pri obeh priporočajo tudi zdravljenje z jetrnikom.

Za *Bodlaje* je zapisan zanimiv recept: »Den [u] en firkel[c] vina 6 koinskih fig, den kuhat in potem precedi in gorku pi, in dobru se oden spat, bo bolji.« Takšna priporočila so prepisovali iz enih v druge zdravilske bukve, ne vemo pa, če so to bolnikom tudi res predpisovali.

Sledijo priporočila za zdravljenje *Madrona*: »/K/ader kole tu je Madron. Mislim, da gre za kolike v trebuhu. Čeprav veljajo šmarnice za strupene rastline, so jih zdravilci priporočali za zdravljenje kolik: »Uzem Šmarenc ½ funta, namoč ih na dobrim čistim Vin, pusti ih 4 nedele močt, potem oced vin preč od Šmarenc in potem dai prežgat (zavreti) 5 krat. Ta Voda je silno nucna, Ta Voda je bolš kot Zlato imeti, ti če ta Voda dobiš, boš delov Čudeže z njo, nei Človeka boli kar kol hoče, če le ena žlica tega popije, per ti prič neha glih toku kader kole al Trebuh boli.«

Ta del Paulinovega besedila dokazuje, da so bukve prepisovali največkrat nezdravilci, ki niso mogli preverjati sinonimih poimenovanj zdravilnih rastlin, npr. *šterkovc*, *kačnik* in *čemaž*. Verjetno tudi Paulin ni vedel, da je beseda *pergacija* (odvajalo), kije bila zapisana v predlogi in je izvirala iz okolice Zaplane, sopomenka *leksiranja*, ki je poznana in domača beseda v soriškem narečju v Selški dolini.

²⁷ Willfort, 1971, str. 130–133.

²⁸ Isti vir, str. 207–209.

Za izločanje kamna v sečnem mehurju priporoča uživanje petih vrst čajev ali drugih pripravkov, npr. pitje tople kozje *scaunce* ali pa uživanje posušene lisičje krvi. Tudi za zdravljenje zapiranja vode ponuja pet receptov – vsa zelišča so kuhana bodisi na vodi bodisi na vinu in so za »not jemanje«.

Za zdravljenje ginekoloških težav priporoča 16 receptov. Sledi opis pomoči pri težkem porodu: »Iz kozje repce nared koraude, Porodnic, ino ih okul uratu ob[v]ež, bo per prič Porod. Al koker hitro porodi, berš koraude preč uzem, če ne bo use šlo od nje, tud Duše.«

Božjast je v bukvah vse, kar trga in tudi krči kjerkoli v telesu; za pomoč priporoča: »Nalou u en glaž teh velikih mraulou, te černe so bulš, uli prou hud žgainje nali na nje de potonejo, zavež glaž, postau glaž 8 Dni na Sonce. Potem odli žgainje preč od Mraulou, in den u glaž med žgainje Mire, Kafre in Žefrana, če več daš bulš je, postau spet glaž na Sonce 8 Dni, jen (in) s tem je dobru mazat koder terga Božjast, še bolš je noter jemat pičle ½ žlice en Dan 2 krat.« Mira, dišeča smola nekaterih tropskih dreves, in Kafra sta bil naprodaj v apoteki. Zdravilci so razlikovali med »vsakodnevno« mrzlico, mrzlico »na 2 Dni«, mrzlico »na 3 Dni« in »4 Dni Merzelco«. Malarije niso poznali, zato ne čudi, da so za vsako mrzlico priporočali drugačna zdravila.

Melanholijo so zdravilci poimenovali *Mankulja*. V enih od bukev sem prebral, da gre za »(po)mankaine uol[j]e«, kar je zanimiva mnemotehnična razlaga besede melanholija. Paulin je določilo zapisal zelo kratko in jasno: »Človek ni nikol veseu, se mu nobena reč ne lub, ne boli ga neč, ne more neč.«

Paulin je na strani 56 zapisal, da je tukaj »konc useh notrainih Bolezen« in je začel predstavljati t. t. zunanje bolezni in težave. Najprej opiše zdravljenje *Bul* in *Mehirjev*, ki so vroči in »plave Farbe«. Za zdravljenje zapiše devet receptov, vsi pa so v obliki *Flaištrov* (obližev). Zdravilci so se lotili tudi »raka zdraut«. Eden od šestih receptov kaže, da obljube in napovedi niso bile realne: »Koštrunov žolč u tistim cuine moč (cunjo moči v koštrunov žolč), gor pokladej, bo scelen na ena čudna viže: rak, flus in usaka gnila (gniloba) okul sebe grize[j]oče rane. Podoben je tudi naslednji: Ta velke krote po Nivah [naber], ih den u en Lonc in špeha 2 lota (35 gramov) zraven sežgi pod frej Nebam in Lonc pokri, tista štupa potresai [po rani] je groznu dobra.«

Nekatera zelo redka priporočila so tudi preventivne narave: »Kdor žveplo in živo Srebro per seb nos, se te Bolezni [Ušen ali Pšen na očesu] ferbega (tj. skrije, se izogne).«

Kugo imenuje vsako nalezljivo bolezen z vročino. Za zdravljenje priporoča pripravke za uživanje. Posebej omenja *terjak*, ki ga v Poljanski dolini še vedno kuhajo iz suhih bezgovih jagod in uporabljajo pri lajšanju težav pri prehladih in gripi.

Stare rane zdravi z mazili, v katerih so zelišča, ki povzročajo gretje in izločanje. Na *frišne* (sveže) rane priporoča položiti pajčevino ali sveže hrastovo

listje. Hrastovo lubje ima posebno moč in če ga položi in priveže na rano, bo »zdrava velika Rana u 48. urah«, kar je seveda neuresničljiva obljuba. Ob zunanjem zdravljenju priporoča tudi pitje priprava z več zelišči, tudi *trpotca*, ki pa ga pri svežih ranah ne omenja. Ta pijača »je za tiste, kter imaje strašne rane, se rai scel. Uzem Terpotca, Senofpleter, bezgouga cvetja, to kuhai, ta pijače pomaga rane scelt«. Seveda so *arcnije* za rane, ki so »mokre tekoče, flusne« in tiste, ki srbijo, spet drugačne.

Tudi za zdravljenje ugriza divje živali ali steklega psa priporoča zdravila: »/N/ar bolš pa je: Koprivov Perje stouc in gor ob[v]ež uzame strup von. Kader Kače al Gad upič: Terjaka mu dei na bezgovim cvetju vod. Pomaž iz sladkiga Janeža Oljem več krat, ka se u Opotek Johanisöhl imenuje.« Pisec predloge očitno ni poznal *terjaka*, ki ga kuhajo iz bezgovih jagod, bezgov čaj (vodo) pa iz bezgovega cvetja. S tem je napovedal *Konz družih Bukev*.

III. Bukve od več sort Dreves imajo podnaslov *Koku so ušafane in zakaj so* (učinkovanje in uporaba). Pri vsaki sorti za kranjskim napiše tudi nemško ime v pisani gotici, doda pa še *Kraft in Nuc* (moč in uporaba). V prvem poglavju (*Cap.[itulum]* 1) opiše jabolka, ki jim pripiše neverjetno koristnost in moč. Uživanje pozdravi *farderban* želodec, prežene gliste, pozdravi strupen pik, zdravi *leksiro* (zapeko), prežene pa tudi *mrzelco*. Kisla jabolka so dobra tudi za zunanjo uporabo: zdravijo prisadne rane in rane »ktere le skseb gredo in se od nobene reči scelt ne daje«, pa »černe mehirje, kužne žule« in tudi *Seine* (sene, preležanine).

Hruške so v zdravilstvu manj *obrajtane* od jabolk – v bukvah je tudi zapisano, da škodujejo ledvicam.

Fige priporoča pri številnih težavah. Peganjajo star kašelj, preprečujejo nastanek jetike, napak ležečo maternico postavijo v pravo lego, zmanjšajo otekanje v trebuhu in vodenico, priporočene so pri strupenih pikih. Ob naštetem preberemo tudi dvoje opozoril: »Kteri zlo fige jé, se mu zlo uši rede, kteri pa zlo frišne fige jé, more kozlat brez odlaska (tj. prenehanja).«

Češnjeboljšajo apetit, zdravijo želodčne težave, naredijo dobro kri, manjšajo težave pri kamnih (verjetno v sečilih in/ali v žolčniku), lajšajo kašelj; čaj iz rdečih češenj lajša težave ob menstruaciji ali driski, čaj iz črnih češenj pa zdravi vodenico.

Žonft (sok) iz listja vinske trte zdravi grižo, koristi pri pljuvanju krvi, »uzame tud ženskim te hude Lušte« (pohotnost): »Ta žonft kter iz Terte teče, na Vin pit, prežene Kamen iz Mehirje in zdravi Lešaje.«

Cele tri strani so popisane z nasveti, kako uporabljati *Brinje* (Wacholder). Žvečenje jagod prežene »ves hud Luft od človeka, žene Voda od človeka, kter z Terpleinjem šče (urinira) al de ga reže (peče)«, kajenje z brinjem prežene kače in slab »Luft, Brine in Česen na vin kuhat prežene Kašel« itd. Natančno je

navodilo za izdelavo brinovega olja, ki ga ne delajo iz jagod, ampak iz brinovega lesa. Olje je žlahtno in »ni za preplačat«. Naj se z njim masira ali pa pije po kapljicah – prežene krče, zdravi »Bolezni, ktere od žalost prideje«, zdravi *madron* (kolike), gluhost in »use bolezni u Ušesih in u Ževotu. Za kulk Arcnij je brinou Olje, ni za popisat, je za use Bolezni«.

Kar je »od Hrasta use suši in ukop uleče in greje«. Uporabno je listje, lubje, želod in korenine. Paulin je zapisal šest receptov za pripravo in uporabo: za zdravljenje ran in pljuvanje krvi, za ženske, »ktere predoug cajt maje«, »kteri so kaj strupenga« jedli ali spili in za griže.

Paulin je zapisoval *habat* in *bezeg* v tem vrstnem redu in se je držal predloge, čeprav je *habat*, tj. smrdljivi bezeg, že sredi 19. stoletja izgubil zdravilsko vrednosto. Takole ju opiše: »[...] sta glih ene Nature gorke in glih za muč, glih za ene Arcnije. [...] Oba sta za zunai in za znotrai nucat. Pri številnih zdravilskih nasvetih beremo zveneče obljube delovanja: žene Vodenica iz Človeka na vso moč, prežene use Terganje po Glidih, prežene use Grinte in use druge Skrumbe, prežene use fluse in tud Vodenica. Habatove korenine so ta narbolš arcnije za Vodenica, Kerga gad al Kače upič izuleče ves strup von, s to Vodo Oči zmivat prežene mrena, usak juter Roke zmivat Ktermo se tresejo, Rane zmivat se rade celijo.«

V IV. *Bukvah* so zapisi »od useh Rož in Korenin, od njeh Moči in Nature« razdeljeni po kapitlih (poglavjih). Domačemu imenu sledi nemško ime, ki je zapisano v gotici. Očitno so *Bukve* namenjene nabiralcem zdravilnih zelišč, saj v njih opisuje izgled (cvet, *Korenina. Štibla in Perje*), kdaj cvetijo, seme, vonj, kje rastejo in za kaj se uporabljajo v zdravilstvu. Pri vrstnem redu naštetih zdravilnih zelišč ne opažamo neke logike. Paulin se je zagotovo držal predloge, mogoče je le obsežnost pisanja sproti prilagajal številu praznih listov v knjižici. Pri vsakem zelišču so napisani kratki nasveti, kako se pripravlja in katero bolezen zdravijo. Opisanih je 58 zelišč, v drugih prepisih jih je po 59, izjemoma tudi le 57, zato nisem iskal, katere je izpustil oz. dodal, prav tako pa ne vem, ali jih je bilo 58 tudi v predlogi. Zanimiv je nasvet pri *Nastranu* (netresku): »Kteri oglušī nei uzame od take žene ktera že 12 tednou fanta doji[,] mleku, Nastranu žonft ukop zmeišai tega usak dan večkrat u Ušesa kapli bo spet slišov.« Pri *erenpraizu* (cap: 4) ne vem, za katero rastlino naj bi šlo – zdi se, da bi lahko bila srčna moč (prstnik, *Potentilla*), saj ima zelo značilen in zanimiv opis učinkovanja: »Ta prežlahtna imenitna Rože se ne prešaca; se ziher nuca za znotrai in zunai, je dobra tud za žvina.« *Erenpraiz* (srčna moč?) priporoča za lajšanje številnih težav in zdravljenje veliko bolezni – našteva jih na treh straneh.

Za *kordobenedikto* (žegnana kopriva) je zapisal, da »ta Rože ima malo glihe na zemli«. Priporoča jo za zdravljenje *Mutfer* (gnojni mehurji v ustih), odpravo zapeke, pomaga pri izkašljevanju, ozdravi želodec in poveča apetit,

preganja kolike, poveča znojenje in odpravi glavobol, »scera use fluse«, zdravi raka in celi rane, tudi prisadne.

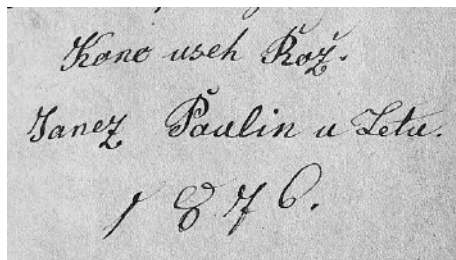
Kerstnico, šentjanževko, ki je danes zelo v čislih, je v bukvah opisal zelo na kratko: »Kdor je Mišerbast (ima zlatenico) te rože kuhai in pi; kter noč in dan gmaha nimain bi zmeram rad per ženskih biu, nej te rože par seb nos in u Postli na nagim, bo negova slaba misu u dobra preobernena, tu je ena Klošterska Kunšt.«

V bukvah je na treh in pol straneh predstavil koristnost več vrst kopriv: »/T/a velke pečeče, ta male mertve, Rims(?) koprive, ta velke mertve ktere smerde, te mertve ktere belo *cvedejo* in te mrtve podlesne koprive.« Koprive povečajo znojenje, preženejo »grinte in skrumbe«, uporen kašel, zdravijo prehlajena pljuča, gnojne rane, fistule, raka in *škrofulozo* (bramorja); zdravijo bolezni ženskih rodil, kolike in krče v trebuhu, preženejo gliste, zmanjšajo otekanje nog, zdravijo črva na prstu in pasje ugriznine. Mrtve koprive so najbolj uporabn za zaščito pred neznanimi boleznimi: »/S/ ta voda (tj. iz mrtvih kopriv) zmivat sperat je dobra, k[i]er ima neznana Bolezen u neznanih krajih, je bulš.«

Učinkovanje *polaja* (cap: 20) je je prav tako predstavljeno na treh in pol straneh – zdravici so ga zelo cenili: »Ta voda (tj. polajeva) je ta mala lepotica, u te vod se usak Dan zmivai, stri en grozne lep obraz, gladka čista brez madeža kože čez. Tudi majaron hvali na vse pretege: ... Olje je ena velika Urednost ni za prešacat tud ne za prehvalt. Nuca tem, katerih božji žlak (možganska kap) zadene, [...] stri veselega Človeka, Jezo od Serca preč žene in za ženske Bolezni je dober.«

Verh (cap: 25) je pri Paulinu zelišče z različnimi imeni: konderman, kopitnik, vrednjak. Tako ni povsem jasno, ali je vedel, da gre za isto zel ali je le prepisoval iz predloge. *Verh* je predstavil na dveh straneh: »*Verh uzame use Bolečine z ževota, [...] sam je premočan, ka bi samga kuhou, dá čez* (bruha) [...] *sčist možgane in stri dober spomin, [...] prežene vodenica in Mišerbast* (zlatenico), [...] *je ena žlahtna Arcnije in pijače za Jetka na Plučih, tu je ena posebna arcnije za zobe in Rane scelt.*«

Zdravilci, padarji in tudi prepisovalci padarskih bukev so premalo poznali strupenost zelišč, saj so v drugi polovici 19. stol., ko je medicina zelo napredovala, še vedno prepisovali stare nasvete in priporočila. Na zastrupitev z zdravilnimi zelišči niso opozarjali, ali pa so to počeli zelo redko. Če Paulin ni bil zdravilec, ni mogel presoјati, ali je v predlogi zapisanega kaj takega, kar bi škodilo bolniku ali bi bilo celo strupeno. Takšna zelišča so črni teloh, čemerika in številna druga. Pri opisu šmarnice nisem našel opozorila, da je strupena – celo obratno, priporočal je pitje priprava iz šmarnic: /T/ist Mesc (tj. ko pripravek popije) se ni treba bat, de bi ga božji žlak udar[j]u (tj. da bi ga zadela možganska kap). Opozorilo pa je zapisano pri slaku (cap: 52): /S/lak ni za nobena notranje Ercnije, ima en kulk strupa u seb, kir je Človeku škodliv, žvin pa neč.«

Slika 6: Konec četrlih bukev je na strani 178, kar je tudi konec prepisovanja prve predloge.

Na naslednji strani se začne novo in nenaslovljeno poglavje. Verjetno gre za drugo predlogo, saj (1) vsebina ni napovedana v *registru* (kazalu), (2) narečnih besed, značilnih za Zaplano, Podlipo in Smrečje, ki jih je Paulin pogosto uporabljal, v tem delu ni več in (3) na strani 187 je prepisal: »Tu nuca, sem sam skušou.« – v Paulinovich bukvah je taka osebna izkušnja zapisana le na tem mestu, zato domnevam, da gre za mnenje zdravilca v predlogi, ki jo je prepisoval Paulini. Besedilo se začne s priporočili za zdravljenje jetike in se nadaljuje z zdravljenjem zlate žile. Prvič sem naletel na *rabarbaro*, ki je v drugih bukvah nisem našel. V Paulinijevih bukvah je priporočena za zdravljenje številnih bolezni: »/v/odenica, Mišerbast (zlatenica), merzelca, kader kter kri pluje, koucanje, griže, nuca tud ženskim, ktere cajta nimaje. Rebarbara je zihher nucna za mlade in stare, za moške in ženske.« Sledi obsežno navodilo za izdelavo »rumene žaube« za rane.

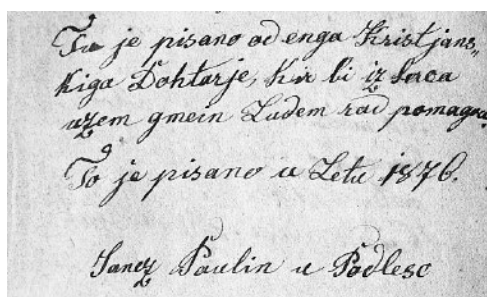
Posebnost te predloge je tudi več mističnih priporočil, predvsem urokov. »Prisadne bule in use sorte Bolečin« se npr. zdravi tako: »/U/zem en malo kadila, en malo od žegnane sveče Uska in en malo belega kruha, to skuhaj na frišnem mleku, ta Panada (namaz) gor ob[v]ezuj, boš naglo Bule in Prisad pregnou in scelu gvišno.«

Posebej izstopa novo poglavje na strani 196, ki se začne z zanimivim poglavjem *Regelca ali Vorenga za Bounike*. Dolenc je zapisal, da je to poglavje najprej zasledil v prepisu Petra Šinkovca iz Rovt leta 1850,²⁹ enako tudi v *Dobračevskih padarskih bukvah*, ki jih je leta 1887 prepisal Andrej Moré. Šinkovec in Paulin sta verjetno imela enako predlogo, tako da Moré ni prepisoval iz Paulinovich bukev. Moretov prepis je prav na tem delu poškodovan in so ohranjene samo štiri strani tega poglavja.

Nenavaden je nasvet: »/M/eso, jaica, mastna goveje župa pomaga k veči Bolezni in k Smert[i].« Sledi pa boljši: »Per silnih Boleznih Dohtarje prašet, kai sme jesti kai ne; [...] Luft okuli [bolnika] frišen obderžat, ne velik[o] Ljudi in Šundra okul delat; Blato al Voda berš stran spraut, u jutur in večer en (in

²⁹ Dolenc, *Ljudske medicinske knjige iz okolice Škofje Loke*. LR, 1973, str. 75–76.

Okna odpret de Luft skozi preuleče; tu glei de čez Bounika ne uleče. [...] Postle deleč od Peči biti tud ne teško odevati, če je ložje Odeje, bulš je; to glej de noge morejo zmerai gorke bit. Dokaj natanko je opisal prednosti klistiranja mirujočega bolnika z zapeko. Tu je pač ena dobra znajdena reč, tu na enkrat omeči in Telo odpre, velik taužentih [bolnikov] je skuz ta Mitel blu še par žiuleinju ohranjenih; to je velik bulš in brez nevarnost kuker Pergacije (tj. odvajalo).« Nasvete za nego bolnika je Paulin zaključil na strani 204 z zapisom, ki je ohranjen v večini poznanih prepisov Lipičevih bukev iz leta 1810: »To je pisano od enga Kristjanskega Dohtarja, kir bi iz serca uzem gmein Ludem rad pomagau. To je pisano v Letu 1876.« Na dnu strani se je Paulin tudi podpisal: »Janez Paulin u Podlesc.«

Slika 7: Janez Paulin sporoča, da živi v Podlescu.

Na petih straneh sledi 18 nasvetov za zdravljenje domačih živali. Prvi nasvet, ki kaže na čudežno moč nekega postopka, ni dokončan – mogoče je celo Paulin med prepisovanju ugotovil, da gre za napačen ali nekoristen postopek. Osmi nasvet za zdravljenje živali, ki ji je »bilo kaj narejeno« (je poškodovana, zastrupljena?): »Uzem zelše Petoprstnik (tj. srčna moč, krvomočnica), kimene (kumine), mertvaške kosti iz Britofa in tistega lesa, ke ga tekoče voda na suh verže, tu use ukop stovci in te štupe se da konju 2 lota po jeshu, govedam in svinem 1 lot na Jeshu noter.« Nasvet je nenavaden in čuden. Petnajsti nasvet govori o tem, kako preprečiti, da bi konj ne zbolel za rakom: »De koin[u] rak ne rata: En zob od vouka mu na Urat obeisi.«

Vrednost 19. nasveta je v tem, da so v njem zapisana stara imena mesecev, in sicer je junij *rožni cvet*, oktober *kozapersk*, november *listognoi*. Zdravilec je tudi opozorili, da je v letu »42 nesrečnih Dni in kdor na ta Dan zboli, se ne bo lahku ozdravu.«³⁰ Januarja je šest nesrečnih dni, po štirje so marca, aprila in avgusta, v drugih mesecih pa so po trije. Usodnost nesrečnih dni se kaže v štirih spoznanjih: »Kter Človek je na tak Dan rojen, malokdaj dogu živi in

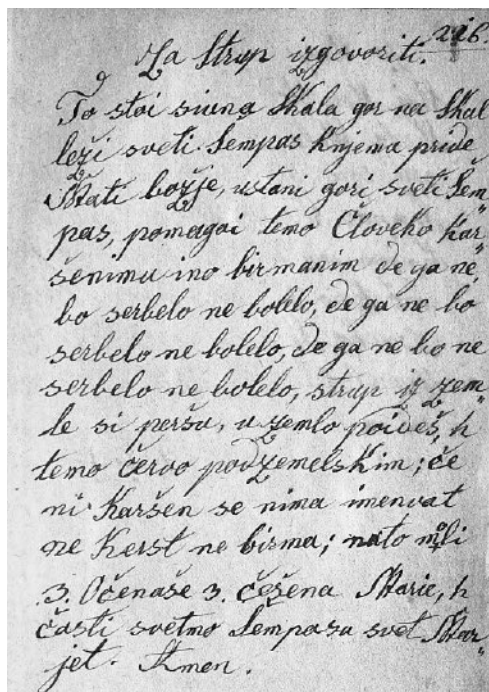
³⁰ Dolenc piše, da so nesrečni dnevi v letu že omenjeni v prepisu Lipičevih bukev (okoli leta 1850), ki jih je prepisal Peter Šinkovec iz Rovt (prim. Dolenc, 1975, str. 125).

je u reušni in Nadlogah. Kdor se na tak Dan oženi, živijo u Prepiru in se radi ločijo. Na tak dan ni dobru na raiže iti. Na tak dan ne začni zidat ne žvine za reje odstaut, ne sejat ne sadit.«

Trije dnevi pa so še posebej nesrečni, ker je: »1. Dan malga Trauna je biu Judež Iškarlot rojen, 1. Dan velkga Serpana ja biu Hudič iz nebes pahnen, 1. Grudna se je Sodoma in Gomora pogreznila; kdor na ta [dan] se da pušet (pušcat kri) bo u 8. Dneh umeru. Kdor je na tak Dan rojen bo u Nadlogah in Špotu živu, bo sturu ena nesrečna Smert in ne bo star ratou.« Horoskopi danes takih napovedi ne omenjajo.

Dvajseti zagovor pravi, »de Ušenica sentjava ne rata«, v nadaljevanju pa so pomešani nasveti za zdravljenje svinj in za zdravljenje bolezni pri ljudeh.

Na strani 214 se v 27. nasvetu nadaljujejo zagovori. Prvi je »za use coprnije« in je splošne narave, saj obljublja, da bo iz česar koli pregnal kakršnega koli sovražnika *videočih* (živih) in *nevideočih* (neživih) bitij. Zagovarjalec se pogosto sklicuje na svetega Šempasa,³¹ Marijo in Marjeto, redko pa na sv. Urha, Joba in angela Gabrijela.

Slika 8: Zagovor na 222. strani bukev.

³¹ Šempas (sveti Pas/Bas) je sveti Bass iz Nice, svetnik in mučenec iz 3. stoletja; v Sloveniji mu je posvečena cerkev v Kopru; bil je priprošnjik v zagovorih proti strupom.

Tabela 1: Pregled priporočenih zdravilnih zelišč.

Zapisano ime	Sopomenke
beršel	bršljan
cizara	čičer(i)ka
černabeu	črna zel, čemerika, bljušec, Braunwurz
erenpraiz	jetičnik, mišja ušesa
kervoščenk, kreunmlek	krvavi mleček, Selwurz,
konderman	grenkuljica, Grundelrebe, kopitnik, vrednjak
kordabenedikta	benedikta, žegnana kopriva
kozja repca	nepojasnjeno
krece	skupno ime za hraste, grinte in garje
limber	korenina kačnika(?)
lojber	lovor
lopatka	aloja
metlika	divji pelin, Peifus, Beifuss
mira, mera	dišeča smola tropskih dreves
moraua, morava	Begtrit, Wegtrit
pergacie	odvajalo, dristilo
petoprstnik	srčna moč, triglavska roža, Fingerkraut
plaibez	svinec
potenka, petenka	zdravilni čistec, betonika
regnat, ta plau	Wegbart, potrošnik, cikorija, legvat, petoprstnik
rims koprive	neznane
senofpleter	Neznano zelišče
šetka	Kort, Karh
šterkouc	kačnik, Aron, vrednik, vrednikov jetičnik, čemaž(?)
urednjak	srčna moč, petoprstnik, Potentilla, Termentil
velk koren	oman, Alanwurz
virh	verh, špajka, kopitnik, konderman
volovi jesk	jelenov jezik, Hirschzunge
žlahtenk	sladki janež

Tabela 2: Razlaga v bukvah zapisanih manj znanih besed.

Besede v bukvah	Razlaga
apost(h)ena	nahod
bodlaji	zbadanje
božjast	krči kjerkoli v telesu
božji žlak	možganska kap
bramor	škrofuloza, TBC vnetje vratnih bezgavk
cahen	znak, znamenje
cirkel	obroč(ek)
coprnija	čaranje
cvibl(anje)	tveganje
črv	panaricij
faiht	vlaga
finstel	fistula
flajšter	obliž

flus	tekočina
grimat	jeziti, sekirati se
gvišn	gotovo
ick, ica	vroč, žerjavica
je počen	ima kilo, hernijo
krece, grinte,	hraste in izpuščaji, tudi garje
kronf	golša
kunšt	spretnost, izurjenost, umnost
kvoi, kvoj	takoj, pri priči
lengina	angina
madron	klanje (v trebuhu), kolike
mankulija, "manka uole"	melanholija, depresija
mišerbast	zlatenica, kufrasta farba kože
mutfer	mehurji in gnojenje v ustih
nožička	žepni nožek
nuc	korist
obrajtan	cenjen
pana	zagovor
panglc	papirni trak
pereč ogenj	šen, tudi 'volk' (pečenje ob ritniku)
plaže, pluže	plavajoči delci v urinu
prskovc	kozel
skrumbe	vnetje kože med prsti
šarf	oster
špaga	vrvica
špiža	jed, hrana
špot	Sramota
štacuna	trgovina
štibla	steblo
štigelc	kobilica (žuželka)
štupa	prašek
švindl	vrtočlavica, tudi skrivni namen
terjak	zdravilni pripravek iz bezgovih jagod
ured, vred	gnojna bula, topla bula
ušafanje	ocena, delovanje, učinkovanje
vondi, ondi	tam
žgana voda	destlat
žgati	vreti, kuhati
žihar	se sme, lahko, se dovoli
žlak	udar(ec), brazgotina
žlema, žlemast	sluz, sluzast, sluzav
žmukl	žmukelj, sprimek
žonft	sok

ZAKLJUČEK

Pri predstavitvi Paulinovega rokopisa in raziskovanju njegovih *Arcatovskih bukev* so mi pomagali številni ljudje – Elko Borko je bil glavni povezovalec med menoj in mariborsko ekipo ter lastnico rokopisnih bukev gospo Andrejko Žula, ki mi je predstavila vse znane podatke o tem, kako so bukke prišle iz Žirov v Maribor; vodstvo Univerzitetne knjižnice Maribor, kjer sedaj bukke hranijo, mi je omogočilo »delo na daljavo«, pri tem pa mi je pomagal predvsem Toni Krepek; nepogrešljivi Janez Jereb, ki je doma v okolju, v katerem je prepis nastajal, mi je pomagal določiti prepisovalce padarskih bukev, ki jih navajam v članku, še posebno pa se je potrudil pri iskanju podatkov o Janezu Paulinu iz Račeve in njegovih potomcih, tudi z Dobračeve.

O (morebitnem) šolanju in izobrazbi Janeza Paulina, žal, ne vemo ničesar, prav tako ne morem potrditi (ali zanikati), da je bil morebiti zdravilec ali padar. Domnevam, da je zapiske uporabljal zase in za svoje domače. Odprto ostaja tudi vprašanje, zakaj Paulin v bukke vključil zagovore, saj vanje v drugi polovici 19. stoletja večinoma niso več verjeli. Predstavljene Arcatovske bukke zato ponujajo dovolj snovi za nadaljnja raziskovanja (npr. podatki o življenju Janeza Paulina, jezikovna analiza rokopisa in analiza strokovnega izrazja itd.), saj je glede poimenovanja zdravilnih zelišč pri nas še vedno veliko nedorečenega – rastline imajo v našem okolju (v različnih pokrajinah, krajih in domačijah) različna imena, ki niso poenotena niti v novejših opisih zdravilnih zelišč. Nemške sopomenke v 19. stoletju niso bile znane (razumljive) prepisovalcem, ki so tvorili »nove« izpeljanke iz nemščine, pri tem pa se je zabrisala povezava s prvotno zapisanim imenom rastline oz. zelišča. Danes si lahko pomagamo s kakovostnimi barvnimi ilustracijami in fotografijami, v Paulinovem času pa to še ni bilo mogoče.

KRATICE IN KRAJŠAVE

LR – Loški razgledi; ZAL – Zgodovinski Arhiv Ljubljana; ŽO – Žirovski občasnik; ev. – eventalno; oz. – oziroma; stol. – stoletja; str. – stran

STARE MERE³²

Utežne mere: funt – 0,56 kg; libra – 300-500 g; lot – 17,5 g; unča – 35 g

³² Povzeto po Čokl, *Gozdarski priročnik*, str. 68.

Prostorninske mere: bokal – dva poliča – 1,42 litra; frakel(j) – 1,25 dcl (ena osminka litra); kvintelc – 0,2 litra; maselc – 0,354 litra

Denar: 1 goldinar je 100 krajcarjev oz. 20 grošev; 1 groš je 5 krajcarjev.

VIRI IN LITERATURA

Viri

Jereb, Janez: splet, e-pisma s pripetki: 3. in 6. decembra 2024.

Žula, Andrejka, tel. pogovor 20. 11. 2024 in splet, e-pismo s pripetkom 21. 11. 2024.

Univerzitetna knjižnica Maribor, Rokopisna zbirka, Arcatovske bukve. Rokopis, [19. stol.].

Zajec, Alfonz: Seznam obrtnikov na Žirovskem, rokopis.

Literatura

Čokl, Martin: *Gozdarski priročnik*. Tablice. Ljubljana 1992.

Dolenc, Milan: Ljudske medicinske knjige iz okolice Škofje Loke. V: *Loški razgledi* 20, Škofja Loka, Muzejsko društvo 1973, str. 69–80.

Dolenc, Milan: Okolica Škofje Loke – pomembno središče ljudskih medicinskih bukev. V: *Loški razgledi* 20, Škofja Loka, Muzejsko društvo 1975, str. 123–133.

Dolenc, Milan: Nove ljudskomedicinske bukve z Gorenjske in Notranjske. V: *Loški razgledi* 25, Škofja Loka, Muzejsko društvo 1978, str. 140–148.

Košir, Tone: Dobračevske padarske bukve. V: *Loški razgledi* 60, Škofja Loka, Muzejsko društvo 2013, str. 143–160.

Košir, Tone, Demšar, Alojz in Leben Seljak, Petra: *Dediščina župnije Šentjošt*, Šentjošt 2013.

Košir, Tone: Blažičkove rokopisne padarske bukve. V: *Žirovski občasnik*, 39, 2018, št. 48, str. 89–96.

Košir, Tone: Pirčeve padarske bukve. V: *Loški razgledi* 62, Škofja Loka, Muzejsko društvo 2015, str. 195–207.

Košir, Tone: Rohotnikove padarske bukve. V: *Loški razgledi* 61, Škofja Loka, Muzejsko društvo 2014, str. 125–142.

Leben Seljak, Petra in Demšar, Alojz: *Knjiga hiš na Žirovskem*, Žiri 2010.

Planina, France: Iz stare zdravniške knjige. V: *Loški razgledi* 18, Škofja Loka, Muzejsko društvo 1971, str. 255–257.

Sterle, Meta: Ljudsko zdravilstvo na Loškem. V: *Loški razgledi* 37, Škofja Loka, Muzejsko društvo 1990, str. 87–122.

Willfort, Richard: *Zdravilne rastline in njih uporaba*. ZO Maribor, 1971.

Zupanič Slavec, Zvonka: Ljubljanski mestni zdravnik: V. Lippich Fran W.: *Topografija c.-kr. Deželne glavnega mesta Ljubljana*, 1834, prevod, Ljubljana 2003, str. 506–524.

PAULINOVE ARCATOVSKÉ BUKVE

Povzetek

V članku je predstavljena rokopisna zdravilska knjiga, ki jo je Mariborski univerzitetni knjižnici leta 2024 izročila gospa Andrejka Žula. Na predlog prof. dr. Elka Borka je stekla akcija, v kateri smo novoodkriti prepis raziskali. Nastal je leta 1876 v bližini Žirov, kraju med Škofjo Loko, Vrhniko in Idrijo. Gre za enega od prepisov padarskih bukev, ki jih je leta 1810 napisal ljudski zdravilec Pavle Lipič, kmet iz Bodovelj pri Škofji Loki. Doslej je odkritih in opisanih že več kot 50 prepisov, od teh je največ prav iz okolice Rovt nad Logatcem in na Žirovskem. Posamezni prepisovalci so naredili tudi po več prepisov, kar govori za verjetnost, da sami niso bili zdravilci, a so s tem zaslužili nekaj denarja. Tokrat obravnavane bukve je prepisal Janez Paulin, ki se je v njih tudi večkrat podpisal. Ni izključeno, da je tudi Janez Paulin naredil prepis za drugega zdravilca, a bukev ni prodal. Po njegovi smrti je prepis dobila njegova hči Pavla in ga tako rešila pred ujmo leta 1926, ko so poplave odnesle njihovo domačijo v Račevi. To tudi pojasni, zakaj raziskovalci ljudskega zdravilstva na tem območju niso naleteli na Paulina in njegov prepis že pred desetletji.

V našem poročilu o rezultatih raziskave smo prikazali poreklo prepisovalca Paulina, ne pojasnjeno pa je ostalo njegovo izobraževanje; iz prepisa se namreč pokaže, da ni obvladal kranjske slovnice, da pa je dokaj lepo pisal gotico. Pri tem seveda nismo mogli ugotoviti, kaj je dosledno prepisoval iz predloge in ali je prepisano tudi razumel. Kot predlogo je imel dve zdravilski knjižici. Iz prve je poleg kazala prepisal dokaj tipično vsebino doslej znanih prepisov Lipičevih bukev: vsebina poglavij se ne razlikuje od drugih prepisov, le dolžina Paulinovitih zapisov je krajša, kar spominja na sodobnejše priročnike. V vnaprej pripravljenem vezanem zvezku mu je po popisanih 230 straneh ostalo še toliko praznih listov, da je iz neke druge predloge po lastni presoji prepisal še večje število zanj pomembnih oziroma zanimivih priporočil in nasvetov, ki jih ni vključil v vsebinsko kazalo na začetku celotnega prepisa. Z njimi je napolnil 46 strani. Med njimi jih je nekaj, ki jih je treba posebej omeniti: navodila za nego bolnika, ki so dokaj sodobna in vključujejo ureditev prostora, zračenje, prehrano, nego, mir ter tudi čiščenje in odstranjevanje bolnikovih izločkov. V zapisu opiše izvajanje klistirja in njegovo prednost pred odvajali. Sledi še nekaj nasvetov za zdravljenje bolezni pri domačih živalih. Opisani deli nasvetov je vsaj do neke mere koristen in uporaben v praksi. To pa ne velja za pisanje o 42 nesrečnih dneh v letu, ko se mora človek izogibati vsakega začetka, pa naj gre za pomembno delo, potovanje, kupčijo in celo poroko. Nič večje vrednosti nimajo številni zapisani uroki in zagovori ter druge coprnje. Na zadnji, 276. strani je Paulin napisal, da je to prepisal iz neke druge knjige.

PAULIN'S OLD FOLKS HEALING MANUSCRIPT

Summary

The article presents a handwritten healing book that was donated to the University Library Maribor in 2024 by Mrs. Andrejka Žula. On the proposal of Prof. Dr. Elko Borko, an initiative was launched in which the newly discovered transcript was examined. It was created in 1876 near Žiri, a settlement between Škofja Loka, Vrhnika and Idrija. It is one of the transcripts of the *padar* books (folk healing manuscripts) written in 1810 by the folk healer Pavle Lipič, a farmer from Bodovlje near Škofja Loka. To date, more than 50 transcripts have been discovered and described, most of them from the area around Rovte above Logatec and the Žiri region. Individual copyists also produced several transcripts, which suggests that they themselves were not healers, but earned some money by doing so. The manuscript under discussion was copied by hand by Janez Paulin, who also signed

it several times. It is not excluded that Janez Paulin also made the transcript for another healer, but the book was never sold. After his death the transcript was inherited by his daughter Pavla, who thus saved it from the disaster of 1926, when floods swept away their homestead in Račeva. This also explains why researchers of folk healing in this area had not come across Paulin and his transcript decades earlier. In our report on the results of the research we presented the origins of the copyist Paulin, but his education remains unclear; the transcript shows that he did not master Carniolan grammar, yet wrote Gothic script quite well. Of course, we could not determine what he transcribed faithfully from the template and what he himself understood of it. He used two healing booklets as a model. From the first, in addition to the table of contents, he copied a fairly typical content of the transcripts of Lipič's manuscripts known so far: the content of the chapters does not differ from other transcripts, only the length of Paulin's entries is shorter, reminiscent of more modern manuals. After he had written down 230 pages, he still had enough blank pages left in the pre-prepared bound notebook, that at his own discretion, he copied from another template an even larger number of recommendations and instructions that seemed important or interesting to him, which he did not include in the table of contents at the beginning of the whole transcript. With them he filled 46 pages. Among these are some that deserve special mention: instructions for patient care, which are quite modern and include arrangement of the room, ventilation, nutrition, care, rest, and also cleaning and removal of patient's excretions. In his notes he describes the use of an enema and its advantage over laxatives. A few more recommendations for treating diseases in domestic animals follow. This part of the instructions is at least to some extent useful and applicable in practice. This cannot be said for the writings on 42 unlucky days in the year, when one should avoid any beginning, whether important work, travel, trade, or even marriage. Equally of little value are the numerous recorded spells, charms and other witchcraft. On the last, 276th page Paulin wrote that he had transcribed this from another book.

MEDIZINISCHES BUCH „PAULINOVE ARCATOVSKÉ BUKVE“

Zusammenfassung

Der Artikel stellt ein handgeschriebenes medizinisches Buch vor, das der Universitätsbibliothek Maribor im Jahr 2024 von Frau Andrejka Žula gespendet wurde. Auf Anregung von Prof. Dr. Elko Borek wurde eine Kampagne gestartet, in deren Rahmen wir die neu entdeckte Abschrift erforschten. Sie entstand 1876 in der Nähe von Žiri, einem Ort zwischen Škofja Loka, Vrhnika und Idrija. Es handelt sich um eine der Abschriften der Bücher »Padarske bukve«, die 1810 vom Volksheiler Pavle Lipič, einem Bauern aus Bodovelje bei Škofja Loka, verfasst wurden. Bisher wurden mehr als 50 Abschriften entdeckt und beschrieben, die meisten davon stammen aus der Gegend von Rovte nad Logatcem und aus der Region Žirovsko. Auch einzelne Abschreiber fertigten mehrere Abschriften an, was darauf hindeutet, dass sie selbst keine Heiler waren, aber etwas Geld damit verdienten. Die Bücher, um die es diesmal geht, wurden von Janez Paulin abgeschrieben, der sie auch mehrmals signierte. Es ist nicht ausgeschlossen, dass Janez Paulin auch für einen anderen Heiler eine Abschrift anfertigte, die Bücher aber nicht verkaufte. Nach seinem Tod erhielt seine Tochter Pavla die Abschrift und rettete sie so vor dem Hochwasser im Jahr 1926, als ihr Gehöft in Račeva niedergerissen wurde. Dies erklärt auch, warum Forscher der Volksmedizin in dieser Gegend Paulin und seine Abschrift schon vor Jahrzehnten nicht entdeckten.

In unserem Bericht über die Forschungsergebnisse haben wir die Herkunft des Abschreibers Paulin dargelegt, seine Ausbildung blieb jedoch ungeklärt; die Abschrift zeigt, dass

er die Krainer Grammatik nicht beherrschte, aber recht gut gotisch schrieb. Natürlich konnten wir nicht feststellen, was er konsequent von der Vorlage abschrieb und ob er das Abgeschriebene verstand. Als Vorlagen dienten ihm zwei medizinische Broschüren. Aus der ersten kopierte er neben dem Index den recht typischen Inhalt der bisher bekannten Abschriften von Lipič's Büchern: Der Inhalt der Kapitel unterscheidet sich nicht von anderen Abschriften, lediglich die Länge von Paulinus' Notizen ist kürzer, was an modernere Handbücher erinnert. In dem vorbereiteten gebundenen Band blieben ihm nach 230 Seiten noch so viele leere Seiten, dass er nach eigenem Ermessen noch mehr Empfehlungen und Ratschläge, die für ihn wichtig oder interessant waren, von einer anderen Vorlage kopierte, die er nicht in das Inhaltsverzeichnis am Anfang der gesamten Abschrift aufnahm. Er füllte 46 Seiten damit. Darunter verdienen einige besondere Erwähnung: Anweisungen zur Patientenpflege, die recht modern sind und Zimmereinrichtung, Belüftung, Ernährung, Pflege, Ruhe sowie Reinigung und Entfernung der Sekrete des Patienten umfassen. In der Notiz beschreibt er die Verabreichung von Einläufen und deren Vorteile gegenüber Abführmitteln. Es gibt auch einige Tipps zur Behandlung von Krankheiten bei Haustieren. Der beschriebene Teil der Ratschläge ist zumindest teilweise nützlich und in der Praxis anwendbar. Dies gilt nicht für die Schrift über die 42 Unglückstage im Jahr, an denen man jeden Anfang vermeiden sollte, sei es wichtige Arbeit, Reisen, Einkäufe oder sogar die Heirat. Die zahlreichen aufgezeichneten Zaubersprüche und Beschwörungen und andere Hexerei sind nicht von größerem Wert. Auf der letzten, Seite 276, schrieb Paulin, er habe dies aus einem anderen Buch abgeschrieben.